

Страждання чужорідного тіла

Лариса Брюховецька

«Чужорідне тіло»

Автор сценарію і режисер
Кшиштоф Зануссі
Оператор Пйотр Немийський
Композитор Войцех Кіляр
У ролях: Рікардо Леонеллі,
Агнешка Гроховська, Агата Бузек,
Вероніка Розаті,
Єва Краснодемська,
Чулпан Хаматова
Польща/ Італія/ Росія. 2014

Агнешка Гроховська, Рікардо Ліонеллі у фільмі «Чужорідне тіло».
Режисер Кшиштоф Зануссі. Польща/ Італія/ Росія, 2014.

Моральні колізії завжди були актуальними у творчості Кшиштофа Зануссі. Порядність, совість, відповідальність за свої вчинки, ставлення до інших – це далеко не повний перелік питань, які доводилося вирішувати персонажам його фільмів. Здавалося б, Польща, яка вже чверть століття, як скинула комуністичне ярмо, яка, увійшовши до Євросоюзу, здобула авторитет країни, що має свою позицію, з якою рахуються інші європейські країни, має цілком благополучних людей. Але, як показує автор «Чужорідного тіла», це далеко не так. Цього разу йдеться не про злісного мільйонера, що хоче віддати свій статок на розтління молодих людей, як у фільмі «Серце на долоні». Йдеться про світ успішних людей, яких називають топ-менеджерами, які сьогодні в недоступних для простих смертних висотах вирішують економічні проблеми країни. Які вони, ці люди вершини, режисер показує на прикладі своєї героїні – ділової жінки. Але шкода, що героїню в роботі не показано; коротенькими штрихами виявлено її ставлення до співробітників, що розкриває її як жорстоку, нестерпну особу. Тому виникає сумнів, чи може корпорація з таким ставленням до працівників успішно функціонувати? Автор не залишає для героїні шансу на якісь внутрішні зміни. Єдине, що з його волі у фіналі вона опиняється біля розбитого

корита: її перша помічниця випередила її (отож, бачимо варіант казки «багаті також плачуть»). Обоє – і вона, і її італійський підлеглий – розмовляють як люди, що зазнали краху: вона – в кар'єрі, він – у коханні.

Замість професійної діяльності очільниці корпорації Зануссі показує її інтриги та оборудки, брудні засоби досягнення вигідного замовлення від російських партнерів по бізнесу. Не можна назвати це неправдивим чи викривленим, радше така діяльність умовна, не прописана чітко, а отже, не зовсім переконлива. Виникає враження, що оборудка, яка є пружиною сюжету, затіяна, аби показати страждання невинної людини, втягнутої в ці відверто злочинні (корупція!) перипетії.

Ще один герой фільму – італієць, католик. Він закоханий у польську жінку Касю (уже не зовсім юну), яка відповідає йому взаємністю – з любовної сцени починається фільм. Однак вона покидає його, і взагалі збирається покинути світське життя й піти в монастир (але навіщо вона тоді відповідає на його почуття?). Доводиться співчувати головному героєві подвійно – у сфері інтимній і в трудовій. Щодо інтимної, то його сподівання, що Кася передумає і вони одружаться, не виправдались. Щодо трудової, то невідомо, хто він за професією, тому що в корпорації, куди він

вляштувався на роботу, аби бути ближче до Касі, він виконує завдання старшого куди пошлють, а заодно змушений відбиватись від сексуальних домагань своєї шефіні. Отож трикутник. Оскільки план згвалтувати свого підлеглого зазнав невдачі, злісна керівниця корпорації гвалтує його як особистість. Аж до того, що підставляє його з хабарем для російського начальника, через який його арештовують. У гюрмі його, очевидно, вбили б кримінальники (для сцени в російській в'язниці Зануссі не пошкодував натуралізму), якби на прохання його матері не втрутилась адміністрація Папи Римського. Визволений герой відразу їде до монастиря, під зливою ходить попід стінами, гукаючи Касю, та стіни глухі, а крики марні. З розбитим серцем він стає свідком того, як його кохана приймає постріг.

Перед початком сеансу Кшиштоф Зануссі сказав глядачам, аби звернули увагу на ще одного персонажа: прийомну матір начальника корпорації, яка в дуже поважному віці дає інтерв'ю журналістці й нітрохи не розкаюється у своїх вчинках. Колишній прокурор, вона багатьох незгодних ув'язнила, на її рахунок безліч поламаних доль. У Польщі колишніх діячів комуністичної системи осудили якщо не юридично, то морально. «Це те, чого не відбулося в Україні», – зауважив Зануссі. Донька – продукт відповідного виховання, для неї власні егоїстичні інтереси понад усе, вона не рахується з іншими людьми, звикла повелівати. Але люстрація матері не минула марно для доньчиної репутації: навіть приватний бізнес не хоче мати справу із заплямованими людьми. У фільмі є сцена біля могили прийомної матері: у відчай жінка ридає, звинувачуючи покійну, що та зламала їй кар'єру, а отже і життя.

Характер взаємин, показаних у фільмі, викликає тривогу. Художник сигналізує деградацію людської особистості, яка дбає тільки про власну кар'єру, яка зневажає людей за те, що вони мають інакші переконання. Режисер не дає надії, що ця хижачка зміниться, вгамує свої апетити. Він залишає фінал відкритим.

Фільм викликав обурення у польських феміністок. Це, зокрема, виявилось в інтерв'ю Данути Смежчальської з директоркою Польського інституту кіномистецтва Агнешкою Одорович. Йшлося в ньому про загальні речі: про міжнародні успіхи польського кіно, про діяльність ПІК, про те, чим керується установа при розподілі коштів. І раптом журналістка суворим тоном, посиляючись на інтерес глядачів, запитує, чому ПІК вирішив виділити кошти на фільм «Чужорідне тіло» Зануссі? «Кінопроект пана Кшиштофа Зануссі, – відповіла Одорович, – пройшов усі етапи експертного оцінювання й остаточно здобув позитивну рекомендацію більшості експертів. Фільм показували на МКФ, він демонструвався у польських кінотеатрах і викликав зацікавлену дискусію з участю самого режисера. Остаточний вердикт винесуть глядачі»¹.

Київська аудиторія зацікавлено сприйняла фільм, який закликає до морального очищення, показує мужність і готовність до страждань.

«Чужорідне тіло»

Творча зустріч з українськими кінематографістами. Вибране

Кшиштоф Зануссі багато подорожує, він став постійним гостем у Києві. Цього разу режисер прийшов сюди після «Берлінале» і в доброму настрої: фільм «Під електричними хмарами» Олексія Германа-молодшого, де польський режисер був продюсером, здобув «Срібного ведмеда» за операторську роботу. В час приїзду в Києві відбулася ретроспектива його кіноробіт, а в кінотеатрі ім. Чапаєва показали його фільм «Чужорідне тіло». 15 лютого в Будинку кіно Зануссі зустрівся з українськими кінематографістами та студентами. І хоча вхід був платним, зал ледь умістив усіх зацікавлених. Зустріч тривала майже три години, більшість запитань стосувалася секретів режисерської творчості. На початку гість зробив короткий вступ, а на завершення одержав письмову пропозицію від молодого режисера зіграти роль журу-політолога в новому фільмі.

– Не можна говорити про кіно, не звертаючи уваги на зміни в суспільстві. Одне із правил митця: стережись вульгарних думок. Моє дитинство випало на складний час, коли життя в повоєнній Польщі докорінно змінилося, порівняно з Польщею довоєнною. У нових умовах було важко підтримувати традиції, але в нашій родині їх підтримували. І хоча жили надголодь, не заведено було говорити в родинному колі чи за обіднім столом про матеріальне. Наприклад, якщо треба з'ясувати, скільки коштує сир – їди на кухню. Тоді я засвоїв правило, що популярне, таке, як кримінальні романи, – не для нас. Ми читали високу літературу, яка творилася для еліти. В часи Моцарта і Гайдна музика великих композиторів звучала в салонах для 60 слухачів, на ці концерти приходила високоосвічена еліта, і щоб ту музику сприймати, треба було мати досвід спілкування з мистецтвом. Якщо це перевести на сьогоднішні терміни, то попса тоді також існувала, але її ніхто не пам'ятає. Нині держава дедалі менше розуміє, навіщо підтримувати високу культуру. Те, що масове, не може бути хорошим. Та все залежить від таланту. Еліта – це не багатії, а ті, хто готовий взяти на себе відповідальність.

Нині багато змін: старі еліти переживають склероз. З іншого боку, росте нове покоління. Як режисер я думаю, до кого

¹ Polske kino swiatowe // Kalejdoscope. – 2015. – № 3. – S. 62.

Агнешка Гроховська у фільмі

Кадр з фільму «Чужорідне тіло»

я звертаюсь? Хочу подобатися людям, у яких тонкий смак. Без духовного виміру наша цивілізація зникне. Є книги, які не варто читати. Якщо я бачу інтелігента, який дивиться телесеріал, я починаю сумніватись, чи є він інтелігентом. Як неякісна їжа псує здоров'я, так погана кінокартина псує смак. Звісно, про смаки не сперечаються, але поставимо питання: кому цей фільм може подобатись? Можливо, для когось дурні серіали є кроком для розвитку?

Я не вірю в релятивізм. У 1970–1980-х роках у Польщі ми, кінематографісти, руйнували монолітну ідеологію. Сьогодні завдання культури – не руйнувати. Тому що вже стільки зруйновано! Багато популярних картин я не зробив. Сьогодні значно легше зняти картину, ніж знайти глядача для неї. ЗМІ звертають увагу тільки на моду. Щирість дуже допомагає не оглядатися на моду.

Політики хочуть, щоб їм аплодували, а не засвистували їх. Цінності й ідеали не зникли: вони були. Мій фільм «Чужорідне тіло» – це історія розкутої жінки, яка з позицій начальника здійснює тиск на католика.

Елітарне кіно існує і сьогодні. Фільм «Іда» Павліковського (тоді ще тільки номінований на «Оскар», нагороду вручать через два тижні. – Л.Б.) – це стовідсоткове елітарне кіно. У США фільм переглянуло 500 тисяч глядачів, у Німеччині – всього 7 тисяч. Але поєднати мистецький фільм і популярний – неможливо.

Відповіді на запитання із залу

– Як творчій людині подивитися на себе об'єктивно?

– Користуватися свободою і не їсти того, що несмачне.

– Як зняти фільм популярний та інтелігентний водночас?

– Я продюсер уже 30 років і добре знаю, що є різна популярність. Є перший збір, коли буває провал, і є картини, які потім довго збирають гроші. Є гроші короткого терміну, а є довгого. Я працював не тільки в Польщі, а й у інших країнах. Нині є попит на класику. Згадаймо «Леопард» Лукіно Вісконті, в основі якого – чудовий літературний твір Дж. Томасі ді Лампедузи.

– Як ви працюєте над сценарієм?

– Я створюю сценарій тоді, коли є шанс його зняти. Початок – це знайти кристал, а потім біля нього нарощують інші кристали. Для цього треба збирати історії. Моїм педагогом був Анджей Мунк. На мене дуже вплинули фільми Брессона і Бергмана.

– Які важливі завдання повинен вирішувати режисер?

– На це питання немає прямої відповіді. Тому що в творчості існує якась таємниця, творчість – це вираження певної інтуїції. Ясно одне: треба перейматися важливим!

– Чому на ролі Касі у фільмі «Чужорідне тіло» ви обрали саме цю актрису?

– Агата Бузек уже двічі знімалась у мене. Вона – донька відомого польського політика, який відзначається порядністю. Її героїня йде в монастир, вона одержала любов Бога, а це більше, ніж любов людини. Тому й існують монастирі, де є прямий діалог з Богом. Інша героїня – це Демон, вона шкідлива і безвідповідальна. Зіграла її актриса красивої зовнішності, перед цим вона знялася в ролі дружини Леха Валенси у фільмі «Валенса. Людина з надії».

– Чи хотіли б ви одержати «Оскара»?

– Нагорода Американської кіноакадемії в номінації «Кращий зарубіжний фільм» – це милосердя для бідних родичів, шматок з барського столу. 1983 року в мене такий шанс був: на «Оскара» висунули фільм «Рік спокійного сонця», але уряд Ярузельського відкликав фільм.

– Вам подобається постійно подорожувати?

– Я можу знущатися над собою. Треба подорожувати – це необхідність.

– У чому розвиток цивілізації?

– Європа живе спокійно, її мало хвилюють події, які сьогодні відбуваються на сході України. Тому в Європі люди дозволяють собі жити по-дурному. Нам важко з нашим голосом прорватися до них. Але треба старатись.

– Як обираєте акторів? Як з ними працюєте?

– За допомогою інтуїції. Актор ховає перед глядачами свої почуття.

– Як ви ставитесь до комедії?

– Жанр комедії руйнує всі мої теорії. Я їх мало зняв, і все-таки «Галоп» – комедія, а «Серце на долоні» – чорна комедія.

– У чому проблема українського кіно?

– Роль культури у вашому суспільстві велика. Людям потрібен фільм про героя, який мав би високі ідеали. Потрібен фільм про національного героя. Збігнев Цибульський – це був специфічно польський актор. Такі герої потрібні в час, коли формується нація. У вас великі акторські багатства. Я працював з українськими акторами і в театрі, і в кіно. Роль у фільмі «Серце на долоні» писалася спеціально для Богдана Ступки.

15 лютого 2015 року. Київ